

Tori kihelkonnakiriku kroonika

Tori kihelkonnakiriku kroonika 17. sajand – 20. sajandi I pool / *Die Chronik des Kirchspiels Torgel*. Transkribeerijad Christel Steinbrück, Janis Tobreluts ja Maris Saagpakk. Tõlkijad Janis Tobreluts ja Maris Saagpakk. Kommentaarid kirjutasid Janis Tobreluts, Maris Saagpakk ja Mait Laas. Koostaja, kujundaja ja küljendaja Mait Laas. Projekti eestvedajad Signe Rõngas, Katrin Ruumet, Mait Laas. Väljaandja Randivälja Külaselts, Tori, 2015.

Kroonikad on Eesti ajaloo vanimad kirjalikud allikad ja nende tähendus ajalookirjutuses on väga oluline. Meie ajalugu talletava kirjavara loomine on otseselt seotud ristsüstamisega ja raske on ülehinnata näiteks kirikuvõimude korraldusel koostatud Henriku Liivimaa kroonika tähtsust. On üsna ootuspärane, et ka 17., 18. ja 19. sajandi protestantlikud kirikukroonikad on pärinud elavat tähelepanu ja alates 1997. aastast on neid asunud publitseerima ja tõlkima. 2015. aastal avaldatud „Tori kihelkonnakiriku kroonika 17. sajand – 20. sajandi I pool / Die Chronik des Kirchspiels Torgel“ on täna teadaolevatest kirikukroonikatest viimane, mis nüüd samuti publitseeritud. Need kuus väljaannet on koostatud mõneti erinevalt ja kõik koostajad pole seadnud eesmärgiks ka transkribeeritud originaalteksti publitseerimist. Selle järgi kuulub Tori kroonika neljast publikatsioonist koosnevasse gruppi koos Haapsalu, Jõelähtme ja Kuusalu kroonikatega.¹ Sealjuures on vaid Tori ja Jõelähtme kroonikates lisaks 19. sajandile talletatud fakte 17. ja 18. sajandist.

1686. aastal vastu võetud Rootsi kirikuseadus nägi ette mitmeid valgustuslikke kohustusi ja koos seadusesse viidud kohalike muudatustega jõustus see tänase Eesti alal 1690. aastate alguses. Lisaks rahvakoolide rajamisele ja

visiteerimisele kohustati pastoreid ka talletama olulisemaid sündmusi kihelkonnas. See toimus siiski väga erineval tasemel ja alles 28. detsembril 1832 Vene impeeriumis vastu võetud evangeelsete luterlike kirikute seaduse nõudeid täites on sündinud enamik Eestis tänaseni säilinud kihelkonnakroonikaid. Ka Tori kihelkonnakroonika järjepidevad märkmed on alanud 1830. aastatel ja kindlama kuju on sellele andnud aastatel 1850–1876 pastori ametit pidanud Christian Emil August Offe. Kroonika pidamist jätkasid tema järeltulijad kuni Teise maailmasõjani. Koostaja eessõna järgi oli kroonika hiljem Tori kogudust hooldanud Pärnu Eliisabeti kiriku õpetaja Evald Saagi erakogus ja jõudis koos Usuteaduste Instituudi audoktori materjalidega EELK Konsistooriumi arhiivi 2011. aastal (lk. 5).

Seni tuntud Eesti kihelkonnakirikute kroonikatest hõlmab Tori kroonika kõige pikemat ajavahemikku. Kuigi esimene dateeritud teade Tori kihelkonnakroonikas on 1634. aastast, piirduvad seal esitatud varasemad andmed siiski Tori pastorite mittetäieliku loeteluga. Pole võimalu, et andmed varasemate pastorite kohta on hangitud ajalooühilise praosti Johann Heinrich Rosenplänteri kaasabil, kes oli seda kogudust teeninud aastatel 1807–1809. 1809. aastast Toris pastori ametit pidanud Benedict August Friedrich Offe oli Rosenplänteri „Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache“ kaastööline ja varasemad süstemaatilised märkmed kihelkonna elust on jõudnud kroonikasse just tema ajast. Esimeseks selletaoliseks oli 1831. aastal nähtavasti pastor B. A. F. Offe eestvõttel toimunud esimene nõupidamine uue kiriku ehitamise teemal. 19. sajandi keskpaigast muutuvad kirjeldused väga sisukaks ja näiteks venestamisaegsete sündmuste kohta Tori kihelkonnas on see kroonika üks paremaid allikaid. 20. sajandi alguses on kroonika pidamine siiski soikunud ja aastatel 1911–1945 Toris pastoriks olnud Juhan Reidaki tegevust kajastab vaid üks lehekülg (lk. 112).

Tori kihelkonnakroonika väljaandjad eesotsas Mait Laasiga on kroonika teksti paralleeltõlkega varustades ja rikkalikult illustreerides muutnud selle 19. sajandi Tori ajaloo käsiraamatuks. Suureformaadilisse 128-leheküljelisse raamatusse on koondatud suurepärane valik fotosid ja see on varustatud kaartidega. Lisaks

¹ Haapsalu kirikukroonika 1849–1940 / Kirchenchronik zu Hapsal 1849–1940. Haapsalu, 1999; Jõelähtme kirik ja kogudus 18. sajandi esimesel poolel: pastor Heinrich Christopher Wrede ja tema ametijärglaste kroonikamärkmed / Kirche und Gemeinde von Jegerleht in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts: Chronikalische Nachrichten von Past. Tallinn, 2006; Kuusalu kirikukroonika 1837–1914 / Die Kirchenchronik von Kusal. Kuusalu, 2014.

on kroonika teksti püütud täiendada joonealuste märkuste ja laiendustega. Et tekst on tõlgitud ja ka kommenteeritud, näitab ettevõtmise tõsidust, sest ka tunnustatud ajaloolased on aeg-ajalt välja andnud allikapublikatsioone, kus kommentaarid täiesti puuduvad.

Tori kroonikas Põhjasõja-eelset aega puudutav osa oleks siiski väärinud suuremat tähelepanu. Just seetõttu, et enamikes teistes 19. sajandil koostatud kihelkonnakirikute kroonikates seda aega ei puudutata. Huvitav oleks olnud võrdlus tänaseni säilinud visitatsiooniprotokollide teksti ja andmestikuga, sest viidete järgi otsustades on kroonika varasema osa koostamisel olnud põhiliseks allikaks kirikuvisitatsioonide protokollid alates 1680. aastast. Ilmselt oleks lugejale huvitavad olnud ka kroonikas nimetatamata pastorid samast ajast, kes olid Toris ametis Karl Eduard Napiersky andmetel.² Teisalt oleks kroonika kommenteerimisel tulnud ehk minna kaugemale ainuüksi vaimulike ametite tuvastamise piiridest. Nii torkab silma, et Academia Gustavo-Carolina teoloogiaprofessor ja õpetlane Laurentius Molin on kommentaariks vaid „Nõo vaimulik“ (lk. 10).

Kui eesmärgiks oli võetud tekstis nimetatud pastorite tuvastamine, siis on kommentaarid esimeste pastorite kohta väga napid. Pärnu krahvide Magdalena von Thurni ja tema poja Heinrich von Thurni ajal (1628–1656) ametisse pandud pastorite tausta selgitamine ei ole mõistagi kerge ja ilmselt jääb veel mõneks ajaks ootama 17. sajandi kirikulooga tegelevate ajaloolaste panust. Kuid ka paremini tuntud pastorite suhtes pole kasutatud kõiki kättesaadavaid allikaid. Näiteks on Tori pastor Heinrich Meurch kroonika teksti põhjal 1700. aastal nimetatud ametisse Toris, võtnud aga juba 1707. aastal vastu kutse Põlvasse, mis omakorda põhjustanud Pärnu ja Tori kihelkonna taasühendamise (lk. 10). Sellele eeldusele tuginedes pole kroonikas enne 1711. aastal Tori ja Tahkuranna enda hoole alla võtnud Salomo Heinrich Vestringi nimetatud ka ühtki teist pastorit. August Leo Arthur von Dehn on täiendusena ülalviidatud Karl Napiersky teosele kirjutanud, et H. Meurch pühitseti mitme teate põhjal Tori pastoriks 1699. aasta sügisel (1700. aasta alguses on ta ennast tituleerinud kui Tori ja Tahkuranna pastor) ja selle kohta, et ta Põlvasse

läks, pole otseseid andmeid.³ Vastupidi, 21. märtsil 1710 konsistooriumi kirjade hulka lisandunud dokumendis on teda nimetatud Tori pastoriks ja Tori kirikueesistuja Johann Stael von Holstein kirjutanud veel 1711. aastal, et „Tori pastor magister Henricus Meurch“ oli 1710. aasta juulis perega katku eest laevaga Rootsi põgenenud. Selline vastuolu on tähelepanuväärne ja ilmselt oleks Tori kirikukihelkonna ajaloo vastu huvi tundev lugeja asjakohaseid kommentaare ka oodanud.

Toodud näide puudutas 19. sajandi pastorite uurimise tulemusel valminud osa, kus ebatäpsused ja lüngad on täiesti mõistetavad ja annavad aimu sellest, kui usaldusväärne kroonika alguses esitatud andmestik on. Kuid ka kroonikat pidanud pastorite kaasaega jäädvustanud osas on eksimusi, mille kommenteerimisel oleks tulnud täpsem olla. Näiteks on 1884. aasta sündmuste juures nimetatud Torist pärit baptisti jutlustajat nimega Jüri Mihl (lk. 70). Märkuses on toimetaja nimetanud ta Jüri Milliks, kes oli üks Eesti baptismi juhte 19. ja 20. sajandi vahetusel. Siiski pole kroonik eksinud mitte perekonnanime, vaid eesnimega ja kroonikas mainitu oli Johann Miil, Jüri Milli lähim kaastööline 1884. aastal. Torist olid mõlemad pärit, kuid Riias venna juurde tervist parandama tulnud rätsepaks sai olla vaid Johann Miil.⁴

Kõige olulisem on aga kroonika ise ja selle avaldamine annab Tori kihelkonna loo meenutamisele ja uurimisele sellise tõuke, mille ulatust võime hinnata ehk aastate möödudes. Selle kroonika valitud lõike on kasutatud kiriku- ja haridusloos, üksikuid fakte on käibessegi võetud, kuid täielikult kättesaadav tekst võimaldab neid ka allikakriitiliselt paremini hinnata. Siinkohal on eriti oluline originaalteksti esitamine, mis muudab Randivälja külaseltsi välja antud allikapublikatsiooni arvestatavaks allikmaterjaliks ka ajaloo uurijatele. Ja mitte ainult. Rikkalik pildimaterjal aitab seda laiendada nii, et Tori kihelkonnakiriku kroonika lugejatele jääb ettekujutus Tori kihelkonna margilistest objektidest, samuti saab kohanimed kaardi abil „tõlkida“ lähemateks või kaugemateks paikadeks. 19. sajandil tuntud kohad on aja jooksul tundmatuseni muutunud ja nii nagu kroonika

² [K. E.] Napiersky. Beiträge zur Geschichte der Kirchen und Prediger in Livland, I: Livländische Kirchen- und Prediger-Matrikel, Riga 1843, lk. 104–105.

³ A. v. Dehn. Einige Beiträge zur Geschichte der Kirchen und Prediger Livland's, sowie der Sitten der vaterländischen Vergangenheit. – Das Inland, nr. 50, 12/24. detsember 1860, veerg 900.

⁴ J. Mill. Pärnu Baptisti koguduse lühike, ajaloolik ülevaade. – Eesti Baptisti koguduste ajaloolik album 25 juubeli aasta mälestuseks. Tallinn, 1911, lk. 44.

säilitab sündmusi, on ka foto säilitanud kunagisel kujul tänaseks lammutatud hoone või sissevarisenud Tori põrgu.

Tori kihelkonnakroonika avaldamine ei ole üksiku ajaloo huvilise soolo ega juhuslik ettevõtmine. Selle taga on kogukond, kes suudab ajalooallikate taaskasutusse toomisel mobiiliseeruda ning leida entusiaste ja asjatundjaid kaugemaltpki. Selles valguses on Randivälja lugude sari, mille teise väljaandena ilmus „Tori kihelkonnakiriku kroonika 17. sajand – 20. sajandi I pool / Die Chronik des Kirchspiels Torgel“, tõsine panus kohaloo uurimisse ja teadvustamisse. Elava kihelkonnapärimuse abil saab seista otsekui tasakaalustaval kaalukaasil, teisel pool üleilmastumist ja üheülbastumist.

Kokkuvõttes on Tori kroonikaraamat tervikuna hästi koostatud, kujundatud ja illustreeritud teos, mis pole vaid lihtne allikapublikatsioon, vaid lausa käsiraamat Tori 19. sajandi ajaloo uurimiseks. Ajalooteadusele on see järjekordne tugevud vundamendile, ajaloo huvilisele hariv ja inspireeriv pilguheit minevikku.

Aldur Vunk

Aldur Vunk

(1959), *PhD*, muuseumi juhataja, SA Pärnu Muuseum, Aida 3, 80010 Pärnu, aldur@pernau.ee

Eesti õigusteaduse ajaloo ülevaade

Peeter Järvelaid. Eesti õigusteaduse ja õigushariduse ajalugu. *Historia iuris Estoniae*. Argo, 2015. 268 lk.

Professor Peeter Järvelaid on Eesti õigusteaduse ja õigushariduse ajaloost valmis saanud ülevaate teose, milletaolist paljud erialad võiksid soovida, kuid mis vaid väheste puhul on teoks saanud. Oma eriala ajaloo tundmise tähtsust tunnetatakse üldiselt hästi, kuid kaante vahele jõuavad nii laia haardega uurimused siiski harva. Raamatu lõpus avaldab autor lootust, et andis lugejale ammendava ülevaate Eesti ala akadeemilise õiguskultuuri arengust, võimaldades paremini mõista siinsete juristide ja nende õpetajate rolli Rootsi, Vene ja Eesti riigi juriidilises elus ning selle kõige läbipõimitust arengutega Euroopas (lk. 216).

Raamat annab tõepoolest panoramse ülevaate Eesti õigushariduse ja -teaduse ajaloost 17. sajandist kuni 21. sajandini. Kõige uuema ja originaalsema osa moodustavad kahtlemata 20. sajandit käsitlevad peatükid, sest sellest perioodist polegi veel ühtki ülevaadet (Tartu Ülikooli ajaloo vastav peatükk on väikesemahuline¹), pealegi on lähiminekü mõtestamine alati näidanud end keerulise ja tänamatu ülesandena. Raamatu lõpuosas olevad tabelid pakuvad tekstile põnevat lisa, eriti tänuväärseks võib pidada andmete kokkukogumist taasiseseisvunud Eesti erakõrgkoolide õigusteaduslike õppekavade ja lõpetanute kohta.

Järvelaid alustab tõdemusest, et juristide koolitamine Lääne-Euroopa ülikoolides on seotud väga kindla kultuuritraditsiooniga, mille mõistmiseks on kasulik teada selle tekke- ja arengulugu (lk. 13). Teema juurde asumiseks tuleb määratleda kaks põhiküsimust: kes on jurist ja mis on Eesti õigusteadus. Kas juristile on vajalik pikem ja teoreetilisem haridus või lühem ja praktilisem? Kas jurist on riigiteener või riigist sõltumatu? Kas kvaliteedikontroll on usaldatud kutseühingule või on selle tarvis riigieksamid? Eraldi instituut või teiste teaduskondadega

¹ Vt. Universitas Tartuensis 1632–2007. Toim. T. Hiio, H. Piirimäe. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 2007. Ptk. Õigusteaduskond, lk. 589–592.